

מאור עינינו

נטפי דמע

אחר מטתו של זקנו אדונינו מורינו ורבינו עטרת ראשנו ותפארתנו
עמוד התורה והיראה

מחן רבי מענדיל שניאור זלמן

בן הנאמן החסיד רבי שלמה צבי אטיק זצלה"ה הכ"מ

מלאו ימיו ונלב"ע ביום ל' כסלו אדר"ה טבת תשפ"ג

ת.ג.צ.ב.ה

הקדמה

אין מטרתנו להקיף אפי' במעט את האדם הגדול בענקים אשר זכינו לחסות בצלו עשרות בשנים וליהנות מזיו אורו, כל מטרתנו אחת היא, לציין עובדות וזכרון בספר, בתקוה שיועיל ולו במעט, ובפרט לאלו אשר זכו להסתופף בצלו, יזכרו הם עצמן ויאירו את הנשכחות, ועי"כ יבואו לחיק העבר.

הן בעודנו חי עמנו ידוע ידענו כי הננו נצבים לפני מלאך ד' צבא', הענק אשר בענקים הדבוק בד' ותורתו ואינו מסיח דעתו מהשי"ת אפי' לרגע כמימרא, וכחייל ניצב על משמרתו לעמוד לפני ד' לעבדו ולשרתו, בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. בזאת הרגשנו תמיד בעת עמדתנו לפניו והי' נדבק ממנו מקצת מפחדו ויראת קונו, עד כי לא העזנו כלל לדבר דברים בטלים במחיצתו, וק"ו שלא לעבור על דברי חכמינו ז"ל.

ידוע מאמרם ז"ל דאי' בירושלמי "אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם אם ראשונים כבג"א אנו כחמורים", והמכוון בזה כי הירידה בין ראשונים לאחרונים לא חשיב כמו דרגה אחת דאיהו עדיפא מנן, כי אם כסוג בריה אחרת, והיעלה על הדעת שדומם ידמה עצמו לחי, כך כפשוטו ממש המרחק בין ראשונים לאחרונים. מה מאוד רחק רבינו ז"ל מכל בני דורו וק"ו ב"ב של ק"ו השתא בדור העני שנשארו ערטילאים בלא כלום, מי ידמה לך הבת ירושלם.

בפרשתן דשעבוד מצרים כתיב "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא", ופירשו בזה דבהיות עב"פ אחד מן הדור חי השתייכו כולם לאותו דור דעה, זאת ממש הרגשתינו כי ע"י פטירתו אבדנו את כל הדור ההוא, כל עוד הי' רבינו ז"ל מתהלך בינינו וראינו רוס שגב גדולתו יכולנו לדמות לעצמינו דמותו של מלאך אבל בעת על מי נביט, ובנוסף לזאת הרי הוא בגדלותו הי' יכול להמחיש לנו ולקשר אותנו אל הדורות הקודמים.

בכלל בהחילותי לכתוב, ובעשיית חשבה"נ מכל משך עשרות בשנים שזכינו לעמוד בצילו, שכידוע לבאו"א דכל תנועה שלו הי' מחושבן ומדוקדק בשו"ע מהלך, והמוסר הגדול שהי' מטיף לנו, "ווי כאפט מען זיך גישט", ר"ל דמי שעומד דרוך ומוכן אינו יכול לשכוח ולו לרגע אחד מתורתנו הקדושה ומצוותי' הקדושים, וזאת ידע כאו"א שניתן לחבר ספר הנהגות מכל רגע ורגע מכל תהלוכותיו, והוא בעצמו חוזר ואמר בשנותיו האחרונות כשכבר

מאוד עינינו

עזבוהו כוחותיו ולא הי' יכול לגמרי להסתיר מצפוניו, "וכי מה אני רוצה, רק לקיים את השו"ע לכתחילה", והיינו שכל מגמתו וחפצו היתה רק חטיבה אחת של דביקות בתורה וקיום מצוותי' ללא שום סיג. ומה מאוד אחזתני חיל ורעדה דבכל משך השנים הרבות אני מוצא אפי' רגע אחד של בטלה, או עשיי' כל דהו שאינה לפי עומק הדין. רק תורה תפילה וקיום המצוות, – הא ותו לא. ואף אנו שהסתופפנו בצלו לא הי' שייך כלל לדבר עמו בדברים בטלים או מכעין זה, וכל מה ששמענו מפיו הוא רק מה שהשריש בנו מדיבורי וסיפורי צדיקים כדי להשריש בנו תורה וירא"ש, ואמר כן בשם רבותיו מרנן הרב מכריסק והחזו"א זיע"א, דכך היא הדרך להשריש ירא"ש בצאצאים, וזהו המעט ששמענו מפיו.

בזכרוני משנות הבחרות, שמעתי פעם סיפור על האמרי אמת מגור, שהציעו לחד מגדולי החבורה לעמוד לשרתו לפני ולפנים וכעבור ימים אחדים סירב בתוקף והתפטר ממשרתו, באמרו "אני אינני מסוגל לראות את הרבי בשלאף ראק", ואני בענייני לא הייתי מבין את העובדא הנ"ל, והרי הנני עומד לפני זקני ואינני רואה שום חילוק או קוץ כל שהוא אלא תמיד הוא עומד מוכן לפני ד' ושויתי ד' לגנדי תמיד. כל זאת היתה ההרגשה הפשוטה למי שזכה לעמוד לפניו.

עוד יש להקדים ולומר, כי כמו שהי' גאון בנגלה כך הי' גאון ההסתרה, ונדמה כי בזה הי' גאון הגאונים, עד שכל פעוט ודרדקי החשיכו בחד מן חבריא, והמעט מן המעט הוא ממה שלא הי' יכול להסתיר, או ממה שחזינו בעת שפרצו רגשותיו ובפרט בעת חולשתו.

עוד הנהגה כללית ראינו אצלו, כי לא דיבר וסיפר דברים בעלמא, כי אם במה שהוא אוהו ובבחינת "הוא הי' אומר", ולדוגמא בעת שסיפר מהמכתב הידוע מהחזו"א שמונה את רום המעלות דרגא אחר דרגא בהוספת כל שעת לימוד ברציפות, ובהגיע ללימוד עשר שעות ברציפות, התחיל רבינו להתרגש נוראות בתנועתו הידועה בעת התרפקו על העבר, והבנו מיד שמדבר הוא על עצמו. וכך הי' בתמידות בכל עת שסיפר מרביותו הגדולים או מדורות העבר והתחיל להתרגש הבנו מיד דבעת הוא מדבר על עצמו היכן שהוא אוהו, ולנו לא נשאר רק לשמוע ולהתבונן ולראות את הקולות, אשרי עין ראתה כל אלה.

כל זאת זכינו בהיות המקדש על תילו בנוי, ואיש האלוקי' מתהלך בינינו ומראה לנו מזיו השכינה, אבל בעוה"ר פרח לו איש האמת ואותנו עזב לאנחות, לא נוכל עוד לבא אל המלך. הוא בעצמו סיפר על מרן הרב מכריסק זיע"א כי בשנת תשכ"י לאחר עשיית פרוזבול נענה מאן

מאוד עינינו

דהוא דנוכה בקרוב לקבל פני משיח צדקנו, ומרן ז"ל השיב בחיל "אין די לעכער וועט מען זיך באהאלטן", כלומר דצריך לזכות לקבל פניו, ואנן מה נענה אבתרי' הלא כאן בזה העולם זכינו לקרבתו התמידית ובאהבתו הרחימאית קירב וטיפח אפי' קטנים שבקטנים, אבל לע"ל מי יבוא בסוד קדושים, על זאת יזלו עינינו תמרורים מאנו הנחם.

ובכן הגני מגלה דעת: דהלא זה פשוט דכדי להבין צריך להיות בר הכנה ולאחוז קצת בדרגותיו, ואנו אין לנו שום שייכות אפי' לאפס קצהו, ועד"ז חונכנו מכנו יקירו אאמו"ר הגה"צ זללה"ה, והוא הרי הכירו היטב לפני ולפנים. וכך חזר והחדיר בנו תדיר כי אין לנו שום שיג ושייכות אפי' לשיחת חולין שלו. וכל מה שזכינו ליהנות מאורו של זקינו הגדול ז"ל ולקבל ממנו הי' אך ורק ממה שהשריש בנו אאמו"ר ז"ל מעת ינקותנו, ומעולם לא ראיתי את אאמו"ר ז"ל מדבר בכזה התפעלות על בן אנוש זולתו, ואף הי' עומד לפניו כעבדא קמי' מרא ממש, והתבטל אליו בתכלית הביטול, ואף בהיותנו פעוטים קטנים הי' תדיר מורה לנו לשאלו כל דבר קטון כגדול, וכך חונכנו על ברכיו להאזין בשקיקה לכל הגה ומילה היוצאת מפיו ולא לאבד אפי' תיבה אחת, ללמוד להתייגע על כל קוץ ותג מדיבורו והנהגתו ולא לזוז ממנו אפי' זיז כ"ש. [והחדיר בנו עד לאחת, שאם לא דייקנו אפי' בתיבה אחת גער בנו נוראות, "דו זאגסט נישט איבער ריכטיג".] ואף בימיו האחרונים ממש הי' מדרבן אותי לעלות אל רבינו ואמר, "אז דו ביסט זוכה אין יעדן מצב זיינע, ער זאגט דיר ארויס א ברכה, ביסטו דער גליקליכסטער מענטש אויף די וועלט". ועוד זאת ראינו בעינינו איך שת"ח מובהקים בטלים ורועדים מפניו, מה נהדר הי' המראה לראות את הביטול לפניו של רבינו הגדול בעל האורח אפרים זיע"א, הי' מדבר עמו בחיל ורעדה ממש, וכמים פנים לפניו. וכן ראיתי כמ"פ בביקורי חג אצל הגאון הגדול רבי חיים גריינימן זצ"ל, ופעם ראיתיו מעיר לאחד שעמד מאחוריו לרבינו ז"ל "מען שטייט נישט מיטן רוקן צו רבי מענדל", וככה התבטא עוד "אני איני מכיר עוד תלמיד חכם כמוהו", וכן באחת ממערכות ישראל שהי' נוגע לירושלם אמר "וכי היאך שייך להכריע בעניני ירושלם והלא יש שם את ר' מענדל". וכנהנה רבות עמדותי לידו מעת נערותי משך עשרות בשנים ולא ניתן לתאר את הביטול של גדולי הת"ח בעת דברם עמו, ואנן יתמי דיתמי מה נענה אבתרי'. בכל זאת אזרתי אומץ להעיר נקודות להביאן לזכרון בספר למען לא ימוש זכרוננו מאיתנו, אולי יוסיף חכם וילמד לקח ונוכל להתחזק בקצות דרכיו.

צום העשירי יהפוך לנו ד' לששון ולשמחה

שנת תשפ"ג לפ"ק, פעה"ק ירושלם תובכ"א

נבדו יד"א

במעלליו יתנכר נער

וועד חזון למועד להאריך בפ"ע על רוב גדלותו
ושקידתו של אביו הגדול זצ"ל

גם ידוע בקרב בני המשפחה ווכה הי' מרבה
אאמו"ר ז"ל לתאר בשם קרובי רבינו כי זקינו
הנ"ל אחו ממנו באופן עצום, וכן סיפר ב"א
הגר"ר פרקוביץ שליט"א בשם אמו שבכל
עת שהי' נכנס רבינו לבית זקנו הי' מורה
לכולם לעמוד מפניו, והי' מפטיר לכולם
בדרך ארץ, "הנה נכנס כאן ת"ח". גם
מרבנו בעצמו הבנו כן תוכ"ד. וזקינו נפטר
בשנת תש"ה בהיותו בגיל שש עשרה.

דודי הגאון רבי דוד שליט"א סיפר,
דפעם נכנס זקינו לביתו ואמר להרבנית
בהתרגשות, הסכיתי ושמעי פגשתי
במלמד שלו ואמר לי, "ער וואקסט נישט
קײן ת"ח ער איז שוין א תלמיד חכם". כל
זאת בהיות רבינו בשנתו העשירית.

בן שמעתי ממנו פעם ברצותו לתאר
איך חינכו בדורות העבר בזריקת מרה
ותביעה לגדולות, וכך סיפר: שזקינו דרכו
הי' לנסותו ולהעמידו בכור המבחן בדברים
קשים, ופעם נכשל בתשובתו, למחרת

ידוע בקרב בני המשפחה הסיפור מזקינו
הרה"צ רבי יהושע שמעון ווינגרטן ז"ל
שהי' מחסידי קרלין קמאי ווהי' נקרא בפי
כל ר' שייעלע קארלינער, שהי' אומר ברכת
התורה כל יום בקולות וברקים וכשהגיע
ל"ונהי' אנחנו וצאצאינו" הי' בוכה ומתחנן
בהתעוררות עצומה, ואאמו"ר ז"ל סיפר
שאמרו אז שכל מאה שערים רעדה
מצעקותיו, והרב ואכטפוגל אמר שמצפה
כבר לראות פירותיו של הוצאצאינו,
והגר"ח ברים ז"ל זכר סיפור זה והי' מפטיר
אני זכיתי להכיר את ה"וצאצאינו".

בו"ב פעמים רבינו ז"ל ואמר שאת
חשקת התורה החדיר בו זקינו הנ"ל, כי
מעת פעוטתו ממש הי' מחדיר בו מושגים
עצומים באהבת תורה, ודחפו לשאוף
לגדלות, ואמר שנתן לו מושגים גדולים
בתחילת ינקותו.

בן זכור עדיין בקרב בני אותו דור התמדתו
העצומה של אביו הגדול הגאון רבי שלמה
צבי זצ"ל שהיתה מפורסמת בפי כל, והיא
אשר הכתה שרשים בקרב זרעו אחריו.

הי' רב"צ יכול לסבול זאת וענה בחומרה
"דער טאטע האט גיזאזט אז דער רב האט
גיזאזט אז מען לאכט איז א סימן אז מען
האט נישט קיין ירא"ש".

וזהי' אאמו"ר ז"ל מפטיר בהתרגשות הלא
תדעון מה היו מושגיו בגיל תשע להשיב על
קושיא ששאל ר' הירש מיכל ולכוון לדעת
קדושים המהרי"ל דיסקין זיע"א. ובכל פעם
שהי' מספר עובדא זו הי' מזכיר את הבטוי שאמר
הרב אלפנדרי על רב"צ, בעת ביקור המנחת
אלעזר אצלו וסוכם עמו שלא יהא במעמד מאן
דהו ולמעשה שהה שם הגרב"צ, "לית דין בר נש
אלא מלאך בר מלאך". וכמ"כ הי' מוסיף לספר
על אביו דפעם הפטיר רבו על דרגת רוה"ק שלו,
"מה אתם רוצים שיהיו מחיצות מעיני רבי הירש
מיכל"י. בינו זאת.

שמעתי ממנו בערגה על שני מלמדים
שהיו לו בילדותו, הרה"ג רבי פייבל אידלמן
ז"ל ובן העיר בריסק ממקורבי מן הרב זיע"א,
והרה"צ רבי ישראל בער שיפמן ז"ל שהי'
מחסידי קמאי ולמד אצלו למשך תקופה
בגיל עשר בת"ת חיי עולם, ובקביעות למד
בת"ת עץ חיים ל על רבותיו אלו הי' מדבר
גדולות ונצורות ממה שזכה לקבל מהם
בינקותו. עוד זאת שמענו מפיו שתקופה
קצרה למד אצל הרה"ק רבי מאטיל
סלאנימער ז"ל שבא למלאות מקום ר'

הגיע זקינו ונכנס לבית תלמודו ושאל את
השאלה הזאת לעיני כולם ומיד הפטיר
ואמר, שאלה זו שאלתי לאחד מן הילדים
כאן ולא ידע להשיב ע"ז, נפנה ויצא. והי'
מפטיר רבינו ע"כ, כמה מדרך החינוך
קיבלתי אז מזקני כי על אף שאחז ממנו
גדולות בכל זאת לא הסתפק במועט ודחפו
בעזו ותעצומות לעלות ולהתעלות עד אין
שיור.

אאמו"ר ז"ל הי' מספר בתדירות הסיפור
שהי' לרבינו ז"ל עם הרה"צ רבי בן ציון
ברבי הירש מיכל ז"ל ושעוד זכה להסתופף
בצל מרנא קדישא ציס"ע קה"ק מהרי"ל דיסקין
זיע"א, - בהיות רבינו בגיל תשע הלך
פעם בחוהמ"ס לבקר בבית דודו הרה"צ
רבי אלעזר בריזל ז"ל וחתן הגר"ש וינגרטין,
שדר בעיר העתיקה בסמיכות דלת ליד
דלת עם ר' בן ציון וסוכתו עמדה בצמוד
אל סוכתו, הם כילדים שיחקו והפריעו לו
כי דרכו היתה לשבת כל היום בסוכתו,
נעמד הרה"צ בפתח סוכתו וקרא להם,
"קינדער וואס לערנט איר", פרק המפקיד
השיבו, שאל אותם שאלה ורבינו השיב על
זאת, נענה ואמר בהתרגשות "די שאלה
האט דער טאטע גיפרעגט דעם רב און די
תשובה האט דער רב גיענטפערט", ומכיוון
שאמר רבי בן ציון דברים אלו בהתרגשות
התרגש אחד מן הילדים ופרץ בשחוק, ולא

מאוד עינינו

ישראל בער, והוא דרכו הי' ללמוד עמהם
גמ' עם פירוש הרא"ש.

[פעם סיפר מר' ישראל בער שהמשיך בהיכרותו
עמו ודרו בשכנות לאחר נשואיו, ודודי הגר"ד
שליט"א סיפר כי לעת זקנותו של ר' ישראל בער
הי' נוהג רבינו בקביעות לבקרו ולגוזו צפרניו,¹
והנ"ל ניסה מאוד למשכו לחסידי קרלין, ואמר
רבינו שהוא הי' מחסידי קמאי, ולדוגמא כי הוצרך
להחליף את הקאפטן ככלות כל תפילה מחמת

רשיבותו מזיעה, וכן הי' נוהג לקום באשמורת
הלילה ללמוד שעות ארוכות ורק אח"כ עמד
להתפלל. ושאלו רבינו "הלא כל עבודתכם וסדר
הלימוד יוכל להיות גם אחר התפילה למה לכם
להתפלל כ"כ מאוחר", השיבו בביטול "איי פארן
דאוונען איז דאך נאך פארן דאוונען נאכן דאוונען
איז שוין נאכן דאוונען". והוסיף ע"ז רבינו בערגה מי
שראהו מתפלל מבין תשובתו.²

ימי הנעורים

בשנות בחרותו המוקדמות למד
בישיבת עץ חיים, וסיפר שלמד אצל הרה"ג
רבי פייבל אידלמן ז"ל ודיבר על גודל תורתו
בהפלגות, אך אינני זוכר אם הי' זה אחר
הבר מצוה או מקודם.

בן למד אצל רבו הרה"ג רבי אפרים
בורדיאנסקי ז"ל ואמר עליו שהי' ת"ח מופלג
ולימד אותם ללמוד בעמקות, וכמדומה
שאמר ג"כ שלמד אצל הדר"ח דוד.³

בעת ההיא הפציע אורו של מרן הרב
מבריסק זיע"א בארץ ישראל, וכבר מעת
הזריחה זכה רבינו ז"ל להתקרב ולהתחמם

לאורו, ואף שלא שמעתי ממנו אופן
התקרבותו, ואולי הי' ע"י בנו הגאון רבי מאיר
זצ"ל שהי' ב"ג,⁴ בכל זאת שמענו כו"כ פעמים
שזכה לידבק לאורו של מרן ז"ל מעת
נערותו ממש, ופעם אמר לי בבחורתי כבר
שיבסר, "אני בגילך נשמתי וחייתי עם מרן
הרב, לא עבר עלי יום אחד שלא ביררתי
מהנעשה בבית מרן הרב", וכך בזה"ל ממש
אמר.⁵ וכן זוכרני היטב ששמעתי ממנו
עובדא מסוימת ושהי' בערך בשנת תש"ה⁶
ואמר ששמע זאת בלחישה בקרבת מרן
הרב ז"ל. וכן הי' מספר מהקשר האדוק
שהי' לו אז עם בן הרב הגר"מ ז"ל והי'

נשמע בבירור שכבר אז קשר את עצמו בקשר של קיימא עם מרן הרב זיע"א.

אף שאין אתנו יודע עד מה מגודל יגיעותיו בשנים אלו, מ"מ זאת שמענו כמ"פ שתיאר את גודל נסיונות ימים אלו עת למדו בשנות בחוריו המוקדמות בישיבת עץ חיים בימי טרום המדינה וחושך וערפל ירד על כלל ישראל, ויש כמה דברים שא"א להאריך בהן, אך סוף דבר נשמע בבירור שלא פסק אז עמלו ויגיעתו אף לרגע קט, והוא בגדלותו צדקותו ודביקותו מתחילתו ועד סופו, ודוגמא לדבר הי' מספר על תקופת חייו שנקראת בדורנו ישיבה קטנה ואז סיימו חוק לימודם עת ינשו צללי ערב, ורוב הבחורים הלכו אח"כ אויף אלע שווארץ יארן, מאום לא נשאר מהם, לעומתם אף אלו שנשארו בילו זמנם ע"י ששמחו ורקדו וכיו"ב, ורק יוצא דופן יגע בעמלו ותלמודו ללא שיוור כלל.

גם שמענו ממנו בבירור כי כל זה הי' נוגע אליו רק באותן שנים שלמד בישיבת עץ חיים אבל לאחמ"כ בישיבת מיר לא ידע מאומה ולא עניין אותו מאומה מאף אחד, באשר אז כבר נתעלה כאחד מן הגדולים טפחיים מעל הקרקע ודבק עד אין שיוור בד' ובתורתו וכל מעייניו היו אז להתייגע בים התלמוד למעלה משכל אנוש, ומושגיו

כבר לא היו שייכים לחד מן חברייה, והוא בעצמו סיפר שלא היוז אותו אפי' זיו כ"ש כל מיני שחוק שהקניטוהו בני סביבו, באשר אז כבר זכה ליהנות מזיו יקרת מרן הרב זיע"א ודבק בו ובתורתו וזה הי' כל חפצו ומהותו עד יומו האחרון עלי חלדו, ואמר שכל סביבותיו הי' נדמה לו כקנדרער שפיל.

סיפר כי בנערותו, וכמדומה בישי' עץ חיים] חזר רבו על ד"ת מהגר"ח ז"ל ומאוד חשקה נפשו ללמדו בפנים הספר, ובירושלם היו אז מתי מעט של ספר חי' רבינו חיים הלוי, אחד באוצה"ס של ישיבת חברון שהי' קרוע ובלוי מרוב שימוש לכל צורכי התורה, ונמתו"ד ניכר היטב שזה הי' גם לשמושו התמיד, וכן הי' בבית מרן הרב זיע"א אך מי יעזי לבקשו, וגם הגאון רבי איסר זלמן ז"ל הי' ברשותו אחד וע"כ הלך ובקשו ממנו לזמן מועט כדי לעיין בו. והוסיף רבינו שבידוע הגרא"ז הי' רך כקנה וכמעט לא הי' יכול להשיב ריקם, אך כאן מיאן הגרא"ז והתחיל ממש להתחנן אליו, "אנא אל תבקש זאת ממני והלא הנני נצרך לספר זה בכל שעה ולא אוכל להוציאו מביתי אפי' לרגע קט". והאריך רבינו ז"ל לתאר מידותיו הנאצלות של הגרא"ז, ממש לא ראינו דוגמתו.

כפי שכבר הבאנו מקודם, אמר פעם

מאוד עינינו

נשמתי אותו בכל רמ"ח איברי". ואז הוסיף, "לא עבר עלי יום אחד שלא ביררתי מהנעשה בבית הרב".

בתו"ד, "המצב בירושלם הי' נורא ואיום עם איז גיפאלן שטיקער, בעיקר האבן זיך גיהאלטן די חסידים וואס האבן גיהאט חבורות, אך לי הי' את הרב מבריסק

הארי שבחבורה

הי' כל דבר ברור וצהיר כשמש בצהרים, וזאת מחמת עמקותו ורוחב בינתו ויגיעתו העצומה לרדת לשרשן של דברים, וע"כ יכול הי' גם להנחילו לאחרים, וכלשונו של הגר"ח ז"ל "אז סי פעלט אין הסברה פעלט אין הבנה", ובנוסף לזאת הי' בעל התלהבות נוראה, ואף כי בצורתו החיצונית הי' מאופק מאוד ולא הראה כלום, ואדרבה הי' רגוע ושליט בכל תהלוכותיו, בכל זאת ראו כולם שפנימיותו סוערת ורוגשת כהר געש העומד להתפרץ כל רגע כלבת אש.

תכונות אלו היו כל מהותו ויישותו הן בתורה הן בקיום מצוותי' והן בירא"ש, כאשר כל סובביו יעידון יגידון שהחדיר בהם אהבת תורה וירא"ש בקיטור הכבשן, והדברים מפורסמים לכל יודע.

מהרבה דרכים נודע לנו כי כבר בשנים אלו עמדו לו תכונותיו באחד מן

בהתייסר ישיבת מיר כאן באה"ק בשנת תש"ו ע"י רה"י הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל זצ"ל הי' מה-6-7 בחורים הראשונים שעל ידם נתייסדה הישיבה הק' ומהם פינה ויתר למקום תורה גדול זה.

הרבה לא נשאר בידינו מאותה תקופה, ראשית כי הם סעו למנוחות, וגם כי כל החבורה הנ"ל יגעו ולמדו ולא הי' פנאי בידם לספר סיפורים, בכל זאת מליקוטי בתר לקוטי ידענו בבירור כי כבר אז הי' בעל השגה גדולה בתורה, וככלל הרי ניחן בתכונות של מנהיג שכולם נמשכו אחריו, ואף כי מעולם לא דרש ולא הקהיל קהלות ברבים, מ"מ נעו כל סובביו אחריו כצאן אחר הרועה, אין אחר דבריו כלום לא בסברא ולא בהכרעה ולא בהנהגה, וככל היוצא מפיו יעשה והלכה כמותו בכל מקום, כי היו אצלו שני תכונות עיקריות ומחמתן התבטלו כולם, האחת, לו עצמו

מאוד עינינו

אחד יש לנו כמו שם, ר' מענדל אטיק".

הגרמ"ח בויאר סיפר בשעת ההספד מאביו הגר"י בויאר שליט"א שכבר לפני ששים שנה נסע במיוחד לירושלם לדבר עמו בלימוד.

סיפר דודי הגר"ד שליט"א, כי בחגיגת הבר מצוה של אאמו"ר ז"ל בחודש מרחשון שנת תשל"ג הי' אז רבינו באמצע שנת אבלותו על אמו ע"ה, וע"כ קיבל אנשים מבחין ולא אבה ליכנס פנימה, הגר"ח שמואלביץ זצ"ל נעמד לדרוש שלא בנוכחותו, וכך אמר בתוך דבריו, "דער חשובסטער יונגערמאן ביי אונז אין ישיבה". גם מאאמו"ר ז"ל שמעתי עובדא זו.

הוא בעצמו סיפר ג"כ בתוה"ד כי ראש הישיבה הגאון רבי אליעזר יהודה זצ"ל אחז ממנו באופן עצום, ופעם סיפר איך שבקשו ברוב ענותנותו על דבר מסוים, ואמר לו ובערך כהאי לישנא, "איה"נ גם בצעירותי אחזתי כמובם אבל בכל זאת לטובת הבלל".

הגדולים, הרבה שמעו ממנו את הסיפור שהי' בראשית התייסדות הישיבה שנסעו לב"ב לבקש הכרעת מרן החזו"א זיע"א, ובהכרעה זו הי' מוטל על כף המאזנים כל עצם ההתייסדות של ישיבת מיר, וגם כי בני החבורה התלבטו בנוגע לסדר הלימוד שרצה הגראי"פ לכונן. אך כמה לא הי' חלי ומרגיש רבינו כאשר הבינונו להדיא מתוך דבריו שבגופא היתה תלוי' הכרעה זו, ופעם סיפר כן להדיא שהוא הי' ראש המשלחת ששאל את החזו"א ודן בדבר. ומה מאוד נעמו דבריו כשסיפר דכשנכנסו לבית מרן החזו"א נ"ע, ואמר רבינו בהתרגשות, "גלייך ווען מיר זענען אריין געקומען האב איך שוין געזעהן אז דאס איז דער חזו"א".

כן סיפר ר"י מיר הגראי"פ שליט"א כי התענין הרבה על ימי יסוד הישיבה ותלמידי' הראשונים, ושמע מכולם כאחד, "דמכל בני החבורה, הארי שבתורה הי' ר' מענדל אטיק".

שמעתי מאאמו"ר ז"ל בשם אחד, דאמר לו הגר"ר נחום פרצוביץ ז"ל, "הלא כאן בא"י אין לנו כבר את האריות כמו בחו"ל, אבל

פרשת גדולתו

כפי שהקדמנו מתחילה, לא ננסה כלל לתאר ולהעריך את פרשת גדולתו ואף לא לנגוע בקצה קצהו, כי הן בעודנו חי עמנו כהלל נרו עלי ראשינו ידוע ידענו כי הננו כנמושים ונמלים מול הארז אשר בלבנון, וכסומים המגששים באפילה אל מול האור הגדול והנורא, ועל דרך משל לא שייך כלל שהעיוור יתאר צבעים חיים, או שנמלה תפרש החילוק בין נביא מלאך ושרף, כי על כן הרגשנו בצלו כי מלאך ד"צ עומד לנגד עינינו, דבוק בד' ובתורתו ואינו מסתיר דעתו ממנו ולו לרגע קט, וכמו שהקדמנו כבר כי זאת ידע כל אשר בא בצל קורתו כי עומד לפניו ספר שז"ע חי, ומכל צעד ושעל בתהלוכות חייו אפשר ללמוד תילי תילים של הלכות, וכמובן עמד לנגד עיניו הסעיף הראשון "שזיתי ד' לנגדי תמיד", והי' נראה זאת לעין סובביו אף בעין בלתי מזוינת כי מחשבותיו משוטטות בעולם האצילות ורק גופו השאיר עמנו, ודמוע תדמוע עינינו בזכרנו מחזה נורא ההוד עת זכינו ליהנות מזיו החסיד אשר צהלתו בפניו ואכלו בלבו, ואף כי יראת ד' בער בקרבנו היו פניו צוהלות,

זכה להתעמק בדרכם ולהתדבק בהם ובתורתם, וכך עלה ונתעלה גבוה מעל גבוה כחד מן קמאי אשר אין ביכולת בן אנוש להבינו ולהשיגו.

עדיין מושרש בקרבנו עת הי' מדבר בכזו התרגשות מהשרפים האלו, כמעט הזלנו דמעות מהשבר הנורא בהילקח ארון האלוקים בהסלקותם מאיתנו ובהשאירם אותנו כיתומים ללא אב. הי' אומר שאחר פטירת מרן הרב זיע"א הרגיש בפשוטו שהעולם חרב ושמם.

אמר כ"פ בהשתפכות הנפש בשם החזו"א זיע"א, מהו רוח"ק, "כאשר האדם

הי' מרבה לתאר מגדל גדולתם של אדירי התורה מרנן הרב מבריסק והחזו"א זיע"א, ולהתבונן בתורתם ובהנהגתם גדולתם וקדושתם פרישותם וצדקותם, ובעת תיאורו הי' מורגש כמי שנמצאים שם, וכך הי' שונה ואומר, "כי הן אחר החורבן הנורא כאשר נשאר דורינו יתום וערשילאי, השאיר הקב"ה ברוב רחמיו הני תרי שרפי מעלה קדושי עליון אשר לא היו שייכים כלל ועיקר לדורנו השפל, ורק כי חסד עשה אלקים עמנו ששתל מלאכים אלו בקרב בני ישראל, בכדי לקומם ולבנות את הריסות בית ישראל אחר החורבן הנורא".

רבינו ז"ל בגדל בינתו ועומק השגתו

מאוד עינינו

ישלים האדם את עצמו רק בדבר מסוים או במידה מסוימת, אם ישלים את עצמו בכל כוחותיו יזכה להארה גדולה מן השמים, דרגת רוח"ק".

ז"ל מאיתנו בער לא הבין כשרבינו ז"ל דיבר בכזו התלהבות, כי אך על עצמו הוא מדבר, כי הוא הגבר שזכה בגודל יגיעתו ורוב עמלו בכל ריכוזו חפצו ויישותו, ועי"כ זכה להארות גדולות מן השמים למעלה למעלה מהשגתו.

משלים את עצמו בכוחותיו האנושיים עד כלות הכוחות, להתעלות במדה מסוימת אם בתורה או בתפילה וכיו"ב, ומכיוון שעמל והשלים את עצמו עד קצה גבול יכולת האנושי, אזי זוכה לקבל במידה גרושה מן השמים הארה גדולה ודרגות גבוהות אשר אינם כלל מדרגת בן אנוש, וזהו מתנת שמים בבחינת רוח"ק". ובעת שחזר על דברים אלו תבע זאת מאיתנו, והי' חוזר ואומר משמו, "כי לא דווקא מדובר על כל התורה בכלליות, ואף אם

תורתו

עליו יש להמליץ בפשוטו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב את התורה בזה יבזו לו, ראו עליו בעליל כי הוא והתורה חד הם, תורה דילי' היא כפשוטו, וכמו שאמר הגרב"ב ז"ל יותר מאויר לנשימה. ואם נשכיל להבין זאת נוכל אך במקצת להבין גודל דביקותו והתעמקותו בכל רמ"ח אבריו ושם"ה גידיו ללמוד להשכיל ולהבין את תורת ד', לא הניח קוץ ותיבה אחת אשר לא עמל עלי' בתכלית העיון לעומק הסוגיות עד למעלה מגדר הבנת אנוש.

הי' שונה בשם החזו"א זיע"א, דביטול תורה באיכות הרבה יותר חמורה מבכמות, כי כל תכלית האדם בעולמו לעמול בתורה ולהתרכז בה בכל כחו מרצו ויישותו עד כלות הכוחות, ואנו אף שלא זכינו להכירו בשנותיו הצעירות, די לנו במה שזכינו להתבונן בעמלו בהיותו כבן ששים לזקנה, לא שייך כלל לתאר עמלות ודביקות בתורה מה היא, ינסה נא הקורא לצייר במחשבתו האהבה הכי עזה המושרשת בקרבו כגון לבנו יחידו אהובו וכיו"ב, שחוק היא אהבה זו לעומת אהבת התורה שבערה בקרבו,

זכור לכולנו את אופן לימודו, שהתחיל את הסוגיא בפעם החמישים שלמד אותה בכזו אהבה וחיבה כנער קטן הלומד את הסוגיא מראשיתה, ובזאת נבחן אהבת וחיבת התורה כמוצא שלל רב, וכמי שרואה את בנו לראשונה אחר שנות דור שנאבד ממנו. מחזה זה לא ימוש מכל רואיו.

עוד ראו כל סובביו, דבכל משך ימי שנות חייו עם כל טרדותיו לא זכור אפי' הפסקה אחת מן התורה, ולו אפי' לרגע כמימרא בפשוטו ממש, חלילה אין המדובר כאן על יומי דפגרא או בין הזמנים וכדו', זאת מאן דכר שמי', הוא עצמו הי' חוזר ואומר בשם החזו"א, "כי אין רגע אחד בעולם פנוי מן התורה ואף בט"ב יש ללמוד דברים המותרים". הא דאי' בחזו"ל דאסור לילך ד"א בלא תורה לא הי' אצלו מליצה, וכשאר מאמרי חזו"ל קיים זה מה שכתוב בזה, מעולם לא ראינוהו מסיח דעתו מן התורה, תוך כדי עיסוקו בביתו הי' יכול לומר לבנו או לסובביו קושיא עמוקה כמי שחובש עתה את ספסל ביהמ"ד.

ככלל לא הי' מושג אצלו של לימוד בלא כל עומק העיון הנדרשת, כי הלא חובה תמידית זו מוטלת בכל רגע ורגע, וצא וברוק שעה שאינו לא יום ולא לילה אז תוכל ללמוד שלא בעיון, וכך זכה לבהירות

בכל מקצועות התורה שהיו אצלו כמונח בקופסא ממש, ואמור לחכמה אחותי את.

כאו"א מהת"ח הגדולים שבדור מעידים שבכל ענין וענין שהיו מתחילים לדבר עמו והכינו עצמן כדבעי, הי' ממשיך לדבר עמם כמי שמונח ועוסק עכשיו בזו הסוגיא ממש, ומיד כשהי' פוצה פיו נאלמו דומי'. ומפני זה במלו לפניו כל גדולי הת"ח שהכירוהו, ואמרו כולם כאחד, "כי במקום שכולם מסיימים שם מתחיל רבינו". ועד"ז יעידון מאות רבות של ת"ח גדולי תורה כי לא נמצא אחד כמוהו אשר כל התורה פרושה לפניו כשמלה.

שמעתי מאאמו"ר ז"ל כי חידוש גדול זה שראו אצלו לא נבע מכח הזכרון, ורק בגודל יגיעתו והעמקתו סידר לעצמו מסקנת דברים בכל הסוגיות, והיו נהירין וצהירין לו כשמש בצהרים, וע"כ הי' מונח הבל לפניו בקופסא. עד"ז הגדירו ת"ח אחד, כי הוא לא למד שו"ע רק העמיק בכל הסוגיות מן הראשונים עד הסוף ולכן זכה לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא.

לבן ראו אצלו הפלא ופלא דבר והפוכו, מצד אחד סמך על סברתו שיצא לו מן הסוגיא להלכה ולמעשה, ונכמו שסיפר בן אחיו הגרי"ש אטיק שליט"א שהכריעו כאן בירושלם גדולי הוראה להכשיר שאלה

מאוד עינינו

חמורה עפ"י סברתו, ודבר זה ראינו אצלו ענין שבשגרה, שעמד על דעתו וסברתו אף כי נוגעת להעמיד עלי' תילי תילים של הלכה. ומאידך גיסא ידוע ומפורסם בכל העולם יראת ההוראה שלו, והי' בזה חד בדרא, כי מהכרעה שאינה מפורשת ברח במשחוי קשת.

בהירותו העצומה הבהילה את כל סובביו, וכולם איבדו עשתונותם ממנו, והיו הכל תמהין ומשתוממין היאך שייד להגיע לדרגה כזאת.

אף כי פשוט וברור כי עומק הבנתו אינו כלל לפי קוצר הבנתו והשגתו, אך זאת ידע כל אחד כי ראשו פתוח כפתח האולם כענק שבענקים, ושמענו בבירור כי כבר מגיל צעירותו ממש אחזו ממנו כאחד מן הגדולים, כן הי' הפלא ופלא ממש איך שמצד אחד יכול להסביר בהבנה עמוקה דעת הגר"ח מבריסק ובאותו מעמד ממש להסביר גם דעת החזו"א. עוד הי' מופלא בזה שיכל לרדת לסוף דעת באו"א ועמדנו משתוממים לראותו משתעשע עם ת"ח גדול הלומד בדרך זה, ובאותו מעמד ממש משתעשע עם ת"ח אחר בדרך אחר. גם הי' הפלא ופלא לראותו מדבר עם שני אנשים האחד תלמיד חכם ענק והיו מדברים ביניהן במילים קצרות בלבד, עד שהי' נראה כמי

שמתוכחים ומתלהטין ביניהן רק במראי מקומות, דזה שואל מה יהא עם רשב"א פלוני ורבינו משיב לו הלא נוכל לתרץ לפי ריטב"א פלוני, וכן הלאה, ובתוכ"ד עבר להשני להסביר לו ענין פשוט בהרחבה מתחילת הסוגיא.

כן היתה תפיסתו מבהלת על הרעיון, ודודי הגר"ד שליט"א סיפר שרבינו ז"ל בעצמו אמר לו שמכיר בתכונתו. כמו"כ תפיסת המחשבה היתה עצומה, כי בעת ויכוח עם גדולי הענקים מיד כאשר הלה פצח פיו כבר תפס ואחז כמה פרסאות לפניו, עד שההוא לא תפס כלל מה רוצים ממנו, ורק אחרי מחשבות מעמיקות השיגו לסוף דעתו, ואלו דברים שלא ניתן לתיאור, רק מי שזכה זכה.

עדיין מונח בזכרוני מימי נעורתי איך שעמדתי משתומם, כי מצד אחד הי' יכול לעלעל בספרים עמוקים כחי' רח"ה וחזו"א ברפרוף עין עד שלא הי' ניתן להשיג מהירותו, ולמשל סיפרו שתקופה הי' נרדם עם ספר משכנות יעקב בידו. וככלל, הי' תמיד נרדם עם ספר בידו, ומאידך הי' מרבה להתייגע, והי' יכול להתעכב על דבריהם שעות ע"ג שעות, ואף לתלמידיו משנים המאוחרות זכור היטב כי כשכולם התעייפו ניצב הוא עדיין על משמרתו ללא פשרות. וסיפר

דודי הגר"ד שליט"א כי פעם עסקו בשיבתו בסוגיא קשה ועמוקה ונתארך עומק העיון עד שהורגש קצת רפיון, באו ואמרו לו אולי נתחיל סוגיא אחרת, השיב הוא ז"ל, "אי לדידי צייתי הבה ונתחיל את הענין מראשיתו כך נזכה להבינה על בוריו." [1]

זכרון קמן יש בידי מהתקופה לפני 17 שנה, כשמחלה נוראה קיננה בקרבו והי' מונח על ערש דוי, וגם לאחר שהתעורר מתרדמתו שכב על מיטתו בחולשה נוראית, ולא הי' בכחו אף לדבר משך שבועות ארוכים, ובאותה תקופה ראו הכל מדריגות גבוהות מחמת שלא הי' בכחו להסתתר, [אאמו"ר ז"ל הי' לו אז קביעות ללמוד עמי בנוכחותו, אך הוא שכב על מיטתו ולא הגיב מאומה, נורקביקש שיוכניסוהו לחדר החיצון בו למדנו ושם להשכיבו על הספה, [אאמו"ר ז"ל הסביר לי בהתלהבות יסוד שלם והי' לו ע"ז ראי' מרש"י בזבחים אך לא מצא מקומו בשופו"א, תוך כדי כך הוא מבחין כי רבינו ממלמל ומראה לו מקומו, וזכרני כי אאמו"ר ז"ל לא הי' יכול לירגע.

בן תדמע עיני בהזכירי עובדא דלהלן: יום למחרת שהתעורר, הי' זה בעיצומו של חג, ושהינו לצדו יחד עם מקורבו הרה"ג רבי יהודה יורמן שליט"א, לפתע התעורר קמעא ושמעתיו ממלמל מילים, המית

אוזן שמעתיו מבקש "חזו"א", חשבתי אז כי הנני הוזה בהקיץ, שאלתיו איזה, תשובתו "מקוואות", רצתי למטה לביהכנ"ס ומצאתי סט חזו"א, הבאתיו לפניו, הוא שכב על הכורסא ואני פתחתיו, כך עלעלתי דף אחר דף עד שנענע לי בראשו ורומז על דף מסוים, "כאן"!, הוא התחיל להתבונן בקטע מסוים למשך זמן טובא, וראינו שמנסה לאמץ את מוחו, אך פתאום מבחינים אנו שעיינו זולגות דמעות, וממלמל בכאב, "אינני מבין את הכתוב כאן, תביא תהילים".

הי' שונה ואומר שאינו מבין היאך שייד ללמוד שני ענינים והלא כל ענין צריך להיות מונח ראשו ורובו בתוך הסוגיא, ואך ורק בהיות שמרן הרב זיע"א בן עסק בשני ענינים שהי' לומד ועוסק בסוגיא אחת בכל כחו מרצו ועמלו עד דכשהי' מתעייף ומרגיש שראשו מתפוצץ, והוצרך להפסיק כדי להתרענן, עבר למסכתא אחרת להתעסק בה וכך המשיך בכל כוחו מרצו ועמלו במסכתא האחרת, וחזור חלילה, משמע שאפשר לעסוק בשני ענינים, אבל בשלשה ענינים פשיטא לי' דאי אפשר. ונבדרא"ג כשהי' מתאר עובדא זו שמרן ז"ל למד עד כלות הכוחות עמדנו דרוכים, דהי' נדמה דהנה תיכף עומד לספר מאיזה אסון שקרה אח"כ. כזה הי' כוחו של רבינו ז"ל לעורר ולהצית חשקת ואהבת התורה. [2]

לא בבואו ולא בצאתו.

הי' תובע מכולם חוזר ושונה, "וכי איזה תכלית הוא ללמוד כאן כמה דפים ושם כמה דפים, והלא יש ללמוד דבר השלם ולהקיפו בשלימות", ובהזדמנויות אלו זכינו לשמוע מסדר לימודיו שלמד מסכתות שלימות מרישא עד גמירא בעומק העיון שלו בתקופות קצרות ביותר, וכמובן שכל יום שלו הי' שווה כשנה שלנו, וכך שמעתי מפיו, "עירובין למד בפחות משנה פון טאוול ביו טאוול", "שבת במשך שנה ומחצה מרישא עד גמירא", "יבמות מתחילת החורף עד תחילת אדר ב'", "מנחות למד משך כשנה עם ר' יצחק מינצר", ונהי' זה בערך בשנת תש"ט ואמר שחשק בחברותא זו, היות והנ"ל זכה לקרבה יתירה ממך הרב זיע"א, והי' מדבר תכופות עמו בלימוד, ועי"ז זכה לפשוט ספיקותיו כי הי' עורך לפניו קושיותיו והלה בא עם משנה סדורה ממך הרב זיע"א, וכן שמעתי ממנו פעם בדרא"ג בשב"ק פרשת תזריע שיש לו קביעות לחזור על מסכת נגעים כולה מידי שנה בשבת זו. ודודי הגר"ד שליט"א הוסיף שכן הי' בהרבה ענינים, משך שבתות השנה, עוד ידוע לרבים מה שאמר כי מסכתא זבחים למד בעיון והעמקה עצומה משך חדשי המלחמה של תש"ח, הי' זאת בזמן מלחמה כשמבחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה ועולם התורה הי' שומם, והוא ישב

בשלמד עמנו בנערותנו, אם הבחין שדעתנו הוסחה במקצת הי' זועף קשות, ואמר בשם החזו"א זי"ע כי כל המפריע של קור וחום נוגע רק בעשר דקות הראשונות אבל לאחר שכבר שקוע היטב בלימודו אין דברים אלו יכולים להפריע כלל, כמו"כ סיפר מהנוב"י שפעם הפסיקו תלמידיו לברך ברכת רעמים וגער בהם רבם, הלמאי היאך שייד להרגיש באמצע הלימוד בקול רעם. וכך הי' ממשיך לתבוע ולדרוש "והלא אם אין שקועים בלימוד כל הצורך לא יצמח כלום". מכאן נוכל רק לנסות ולתאר לעצמנו עד היכן כבר השיגו דרישותיו מעצמו, הלוא הוא הגבר אשר נשא עול מנעוריו, ועוד זכור היטב לכולנו שקיעותו העמוקה עד כי לא הי' ניתן להסיחו מתלמודו בשופו"א.

ב"א הגר"ר פרקוביץ סיפר בשם יהודי שהכירו בשנותיו המוקדמות ואמר לו בהתרגשות, "זוכרני היטב עת היה יושב והוגה בתורה למעלה מכל כוחותיו ואף כשפקעו כוחותיו מרוב אומץ ויגיעה ונשכב על הספסל למשך דקות ספורות הי' ממשיך פיו להתנענע וללמוד כך תוך כדי שכיבה", כן נתן דודי הגר"ד שליט"א דוגמא על שקיעותו בתורה, כי פעם הסתובב גנב בביתו אנה ואנה והוא לא הרגיש בו כלל

מאוד עינינו

אמר שאין אהלות אצלו כדבר השלם. וכמדומה שהבנתי ממנו שמתקשה הרבה בד"ת מהגר"ח ז"ל על אהלות, ולזאת היתה כונתו.

כפי שהקדמנו, אהבתו את התורה היתה הרבה יותר מאהבה גשמית, וע"כ הי' שיש ושמה כשלל רב על כל דבר תורה, וגם כיבד ביותר כל צורבא מרבנן אפי' דרדק שאמר לו ד"ת שהיתה נראית לו כהונן.

גם בצאצאיו ובכל קרוביו השקיע את כל כוחו ומרצו לגדלם לתלמידי חכמים מובהקים, וכל זאת מחמת אהבת התורה שבערה בקרבו, והדברים מפורסמין לכל כי לא נמצא איש אחד כמוהו אשר מסר את נפשו בפשוטו לגדל דור של ת"ח, ואבמ"ל בכל הפרטים. וזוכרני מקטנותי כי הרגשנו שאם לא נדע חלילה את הש"ס על בוריו ל"ל חיים. אזכיר רק עובדא אחת מדרך לימודו שהשקיע בנו, כמה צריך להתייגע על כל קוץ ותג מדברי רבותינו הק': אמר לי פעם הסכת ושמע, "רבי מרדכי אפל רצה לבוא ללמוד אצל מרן הרב זיע"א ומרן ז"ל ניאות לקבלו, אך שלח את הגר"ח אטורצ'ין למסור לו כי דרך לימודו הוא לדייק בכל תיבה מדברי אביו הגר"ח ז"ל כמו בדברי הרשב"א. כך צריך ללמוד".

בתקופה המאוחרת ראיתיו פעם אומר דבר חידוש לכמה ת"ח שסבבוהו,

בגפו בביהמ"ד ועמל ללא ליאות וללא הרף. ושמעתי ממנו שהי' אז מונח בלימוד בעוצמה רבה ולא עניין אותו מהנעשה מאומה, ועיקר קנינו במסכתא זו נשאר אצלו מלימוד זה. וכן שמעתי ממנו פעם הנסיון העצום שהי' לו אז עת נפל פגז בחצר בתי ברוידא ועלה דם ואש ותמרות עשן וכמה נפשות מישראל נהרגו בעוה"ר, והי' זה מתחת לחלוננו, ושרר אז פחד אימים, אך הוא חיזק את עצמו והמשיך לימודו במרץ.

בשני הזדמנויות שונות שמעתי ממנו בטוי זה, "וכי מי מכיר ויודע בדורנו את כל התורה כולה", ואז הפליט "גם אני אינני יודע הכל, מסכתא אהלות אינני יודע", באותו מעמד כמובן השתוממתי, אמנם לאחר שנים שמעתי מדבר באהלות בבכה"ת ושאלתיו על כך, לא הבין את דברי, "וכי זו אהלות והלא משנה מפורשת היא". ועכשיו בימי השבעה סיפר הג"ר מאיר שמואלביץ שליט"א שזכה ללמוד הרבה מסכתות ממנו, ובתוך הדברים אמר שבשנת תשל"ט למד עמו בקביעות ועת שהיה החברותא הגרמי"ל בחו"ל, ולמד עמו על הסדר מסכת אהלות מפ"ג עד גמירא לא החסיר מאומה, ועל כל דבר קמץ כגדול הי' לו לומר שטיקל תורה שלם. גם שמעתי מזמן מת"ח שרבינו ז"ל הי' הענק באהלות, וכמובן שלפי ערך וגודל בינתו

הם כנראה לא ירדו לסוף דעתו ושתקו כמסכימים, הוא חזר על חידושו והם בשלהם, עד שהתחיל לגעור בהם, "הנה תיכף יבא רב"צ רבינוביץ והוא כבר יפריך את דברי".

סיפר דודי הגאון רבי דוד שליט"א: בבחרותו חשק נפשו מאוד בספר חי' רבינו חיים הלוי, ובתקופה ההיא לא הי' ניתן כאן להשיגו, ורק באמריקה הדפיסוהו מיד אחר המלחמה, כשנודע לו כי בחנות מסוימת במא"ש מגיע לפרקים חבילות ספרים מאמריקה, ביקש ממכרו שעבד שם דאם יגיע ספר זה יודיעהו תומ"י, כעבור זמן הודיעו שהספר הגיע, מיד רץ לקנותו ושילם עבור ספר זה 12 פונט, וישיבה געלט קבלו אז 4 פונט לחודש, והוסיף כי לבסוף נודע הדבר לזקנתו ע"ה כי הבחינה בשמחה האופפת אותו ועמדה על כך כי היא רוצה לשלם ולהיות שותף בתורתו. כן הי' מראה לנו בחיבה מחצית מספר קרן אורה שהי' בלוי לגמרי מרוב שימוש, ואמר כי לא היו לו מספיק אמצעים לקנות את כולו ע"כ הסכים המוכר לחתכו ולמכור לו רק חציו.

אאמו"ר ז"ל הי' מרבה לספר משמו כי בראשית המדינה הי' מרן הרב זיע"א מורתח כולו מעקירת הדת של ילדי תימן והתאונן כי לו רק היו בידו אמצעים הי' ניתן

לפעול ביותר, פעם האזין רבינו ז"ל איך שהרב מחרקוב אומר למרן הרב, יאבה נא הרב ליסוע לאמריקה ואני אהי' הגבאי וכך נוכל לאסוף כספים הרבה כפי הצורך, השיב לו מרן ז"ל, "מען זאל מיר אנפילן כל חללא דעלמא מיט געלט איך זאל נאר א בליק טאן אויף אמריקה וועל איך דאס אייכט נישט טאהן", ותמה הרב מחרקוב, האם תיימינ'ר קינדער איז עפעס חללא דעלמא מיט געלט, אך מרן הרב זיע"א לא השיבו. ואמר בשם רבינו ז"ל לבאר דבריו הקדושים, "וכי למה הוצרך מרן ז"ל לחללא דעלמא של כסף, אם לא עבור ילדי תימן, וע"ז גופא אמר דלא שייך לפעול הכל עם כסף", ודימה לזאת מתני' באבות דאמר ר"י בן קסמא אם יתנו לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה, וכי מה הוצרך ריב"ק לכל הכסף אטו לא לבניית תורה וישיבות, וחזינו מהבא שאינו כן וצריך שיהא במקום תורה.

חלא דבר הוא, שזכה להעמיד כ"כ הרבה תלמידים הדבקים בד' ובתורתו, אינם מסיחים דעתם ממנו גם לאחר שנים מרובות, ואף כי הרבה מהם לא היו בקשר ישיר עמו, כי לא הי' קל להבין עומק דיבורו בפרט לצורבים הבאים מארץ נכר שלא הורגלו לסגנון לשונו ודיבורו. ניתן בפירוש לומר כי אהבתו לתורה הדביקה את כל הבא במגעו, ואשרי מי שזכה לכך.

דביקותו ברבותיו

מושג בגדלותם ואין אחר דבריהם כלום, והי' נראה בעליל שלא אמר זאת כסתם התרגשות או כמין מעשי חסידות, אלא אחר שעמל לעמוד בסוד קדושים ולטעום מצוץ אמרתם, וליהנות מזיו יקרתם הק', ואחר כל אלו הגיע לשגב הבנתו בדרגתם הקדושה. אך זאת פשוט לכל היוצא ונכנס אצלו, כי החסיד הגדול ביותר של רבו אינו מגיע לקצה קצהו מחסידותו והתבטלותו לרבותיו הקדושים נוחי עדן.

סיפר תלמידו ר' יואל גאלד, שאמר לו לאחרונה בהתרגשות, "אינני יודע למה זכיתי לכך להיות אצל הבריסקער רב והחזו"א. גם אנוכי שמעתיו מתבטא "ווי גליקליך איז ווער ס'האט געקענט דעם בריסקער רב".

סיפר בנו של הגר"י בויאר שליט"א שחזר לרבינו ז"ל על מימרא ששמע מת"ח אחד מדור העבר, כי ההבדל בין החזו"א להרב מבריסק, שאצל החזו"א הי' עיוכ"פ כבכל השנה ואצל הרב מבריסק הי' כל השנה כבעיוכ"פ, הגיב לו רבינו ז"ל על אתר, "אני אומר לך, כי החזו"א והרב מבריסק שניהם מלאכים ממש היו ולא שייך להגדירם".

לא ניתן לתאר דבקותו ברבותיו הקדושים, הן במרן הרב מבריסק זיע"א שזכה להסתופף בצלו, וגם הי' לו משך שנים רבות קביעות לבא לבית הרב עם דמדומי חמה והתפלל שם תפילת ערבית של מוצ"ש, וכך זכה לשמוע מוצא פיו, ואמר שלא החסיר מקביעותו אפי' לשבת אחת, ואמר בעצמו שבכל הזדמנות עקב אחריו ולא הוריד את עיניו ממנו, והי' מספר תילי תילים מתהלכות מרן הרב זיע"א, כי הבחנתו היתה חדה מאוד. והן במרן החזו"א שדבק בו בעיקר ע"י תורתו, וכן ע"י תלמידיו שמסרו לו דברים שבע"פ. וראו בחוש כל ימי חייו שדבוק ברבותיו הק' ובתורתם ולא ימושו מנגד עיניו כלל, זכרונם לא פסק ממנו אפי' לרגע פורתא, ועל כל שאלה או נידון הי' משיב מיד בבהירות דעת רבותיו הק' בכה"ג. הכל ראו בחוש כי עיקר דביקותו הי' בתורתם ובדרכי הליכותם, ומכיון שזכה להכירם נקשר בהם ובתורתם והתייגע עד כלות הנפש להגיע לסוף דעתם, וכשזכה לכך הי' שש ושמח על שזכה לכוון ולרדת לסוף דעתם.

כל ימיו הי' חוזר ואומר על הני שרפי מעלה, שהיו מלאכים ממש ואין לנו שום

חזו"א איז גוט פאר מיר אייכט", ולא הי' שייך ליכנס עמו בויכוחים ע"ז.

סיפר שהבחין כמה פעמים שמרן הרב זיע"א עוקב אחריו, ותלה זאת במה שהרבה לשהות בקרבתו ומאידך לא פצה פיו, ואמר שפעם הבחין בעת דברו בלימוד בבית הרב שלא בנוכחותו איך שמרן ז"ל נעמד בחדר השני להטות אזנו, אשריו ואשרי הדור.

בן סיפר דודי הגר"ד שליט"א משמו, כי בעת אחת מבקוריו אצל החזו"א קירבו באופן יוצא מן הרגיל ואף בקשו ללון בביתו, ואך הוא סירב מחמת כבוד אמו שלא תדאג עבודו, ואמר אז רבינו ז"ל כי כנראה שהבינו את החזו"א מבואו. וכמובן שמהב"ת.

בבלל כשהי' מדבר מגדולי הדורות שזכה לידבק בהם, אם ע"י תלמידים או מפי כתבם ראו שממש רתת וזיע מפחד קדושתם, ולמשל הגר"א הרע"א הביה"ל המהרי"ל דיסקין ר' אלעזר משה הגר"ח, ואפי' כשדיבר מהנודע ביהודה או הקצה"ח ראו אצלו שייכות עכ"פ, ומי יבוא בסודם.

בל ימיו לא פסק לשמש חכמים, והי' מספר לנו כי הטה אזנו והיטיב את עיניו לראות כל תנועה ודקדוק של מרן הרב זיע"א והביט אחריו בכל ארחותיו, וכמו"כ דבק עם תלמידיו הנאמנים של החזו"א זיע"א ומהם יתד ופינה לדקדק בארחות החזו"א זיע"א. בן ראינו אצלו משך כל ימיו כי בכל שאלה ושאלה הן בלימוד התורה והן בשאלות הנוגעות למעשה, יגע יגיעות אחר יגיעות ולא שקט עד שעלה בידו לברר דעתם בנפוי אחר נפוי, ולעמוד על דבריהם ועל דעתם. כמובן שעל זאת השקיע את מוחו הגדול ותפיסתו העצומה והבחנתו הדקה, וע"כ ידע גם ידע כל הנסתרות. מאידך הי' חוזר ושונה, "אל תאמינו לשום מימרא כי הרבה שקר וסילוף יש בהם, ויש להעמיד כל דבר על דיוקו", וכמובן שדבר זה מסור ליחידי סגולה ממש.

בעת התחדש אופן חדש של עשיית בתי התפילין, שלחו אליו הרבה פוסקים לברר דעתו, ונככלל לא הי' נוחא לי' מחדשות, אני בבחרותי הטיתי אוזן ושמעתי שדוחה אותם בשני ידים, וכך אמר להם, "תפילין וואס איז גיווען גוט פארן בריסקער רב מיטן

עבודה שבלב

לא הי' מרגיש ומבחין מהנעשה בסביבו כלום וכמי שלא נמצא בזה העולם, וסיפר ע"ז כי פעם האזין והבחין כי טעה בהזכרה מסוימת, מיד ניסה לעורר ע"כ ונעשה רעש בחדר כי כולם ניסו להעמידו על טעותו, ומרן הרב בשלו לא הבחין מאומה. עוד סיפר מעין זה על החזו"א זיע"א מה שסיפר לו הגר"ח גריינימן ז"ל, שפעם הגיע שאלה של פיקונ"פ באמצע תפילתו והוחלט כי צריך להפסיקו, הוא בעצמו ניסה להפריעו מתחילה ע"י שעורר רעש ולאחמ"כ נדנדו קימעא ולא הועיל מאומה, עד שהוצרך להנידו בכח, והרגישו כמי שיורד מעולם אחר, והאזין החזו"א ורימוז התשובה, ומיד פרח למעלה בלא הי'. כך ממש תיאר רבינו ז"ל את תפילת החזו"א זיע"א, והוא זכה לכך ע"י שמוש חכמים.

בבלי לא הי' מושג אצלו של הזכרת דבר שבקדושה בלא התבוננות קימעא, ואאמו"ר ז"ל הי' אומר שאת זאת ראה אצל מרן הרב זיע"א שהי' נחרד לפני כל הזכרה, וכל רואיו יוכלו ליזכר מתנועתו הקצרה לפני הזכרת כל דבר שבקדושה.

הוא הי' אומר בשם החזו"א זיע"א, כי תורה ותפילה הן תרי רעין דלא מתפרשין, ותורה בלא תפילה א"א וה"נ תפילה בלא תורה. וכזה הי' הוא בעצמו, "ואני תפילה",

אף כי כל אחד ראה בעבודת תפילתו כי היא עבודה תמה ונקיה, והי' מתחטא לפני אבש"ש כבן המתחטא לפני אביו, וראו בעליל שמחשבותיו משוטטות, מ"מ הי' מתגבר על עצמו לבלי התפרץ הרגשיו, ורק הי' מתנועע קלות במין תנועה שקטה ומתמדת, אבל בשב"ק לפנות בוקר עת הי' מתחיל להתפלל בביתו עד סדר קריא"ש, זכינו משך כמה שנים להאזין לתפילתו כי חשב שאין איש שם על לב, ואז חזינו עבודתו בקודש כבן העומד לפני אביו ומתרגש בקול, מתחטא ומתחנן בהתפרצות עצומה, איה העט שתוכל לתאר את תפילת "נשמת" שבקעה ממנו, והי' נדמה לנו שאינו נמצא בקרבנו כלל.

רבינו ז"ל סיפר שהתבונן בכל עת תפילתו של מרן הרב זיע"א, ולמד מכך הרבה דקדוקי הלכות וענינים, אך זאת הי' חוזר ומשנן שמרן ז"ל כשעמד לפני קונו

היאך שייד לשכות, מחזה החרד כשרבינו
האורח אפרים זיע"א הי' מבקש ממנו
להזכירו בתפילתו, והוא בענותנותו הי'

עונה, והרי הנני מזכיר אתכם ג' פעמים
ביום, וכן באותו אופן ממש נענה הנרא"ז
ז"ל לעומתו.

יראתו קודמת לחכמתו

את גודל יראתו וחרדת אלקים האופפת
אותו יכלו להרגיש בחוש, וכשהי' חוזר על
הוארט הידוע מהביה"ל בפרשת יתרו על
לא תחמוד, ראינו אותו עומד על הגשר
והקריש מתחיל לישבר. וכידוע דמלבד מה
שדבק ברבותיו הגדולים נ"ע, ירש מאביו
הגדול זצ"ל ומזקיניו ר' שייעלע ז"ל את פחד
ויראת ד' אשר עמד לנגד עיניו כל הימים.

הרצינות שאפפה אותו השרתה את
האזנה לכל סביביו, עד כי לא הי' שייד
לדבר דברים בטלים בסביבתו, ומי חושב
על לעבור בדבר הלכה או אפי' ענין כל
שהוא.

סיפר לי ת"ח אחד שהי' מאוד מקורב
אליו מלפני עשרות בשנים, כי בתקופה
המוקדמת דיבר עמו ובאמצע זרק כעין
מילתא דבדיחותא אשר בעיני רבינו ז"ל הי'
נראה זאת כליצנות, מיד הרצינו פניו והביט
בו בחומרא, ומשך כמה ירחים הרגיש בו

שפניו אינם עמו כתמול שלשום. וגם אנכי
שמעתי ממנו סיפור מהרע"א שישב לעסוק בגמר
שידוך ולבסוף ביטלו, על שהי' נראה לו כי מחותנו
אמר דבר ליצנות. ומזה הי' רבינו מרחיק עצמו כל
ימיו כמטחוי קשת. I.

אאמו"ר ז"ל הי' מספר בהתרגשות, איך
שבילדותו הקיץ פעם משנתו בליל שב"ק,
ונחרד לראות את אביו בוכה ומתמוגג מזיל
דמעות כמים, באופן אשר לא ראהו כן
מימיו לא לפניו ולא לאחוריו, ובאותה שבת
צם למשך כל השב"ק. והבין ממנו כי חשש
על חילול שב"ק בשונג.

גם בכל סובביו הי' מחדיר ומשריש
ירא"ש, וכל ענין דקדוקו בקיום המצוות
היתה חטיבה אחת של יראת ד', כי האריך
נוכל לאבד את כל העולמות אם נעבור על
ס"ק בשו"ע, ומי טיפש הוא לאבד את כל
עולמו ברגע.

הי' חוזר בשב"ק פרשת וישב על אימרת

הביה"ל בפסוק דויתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם, כי יעקב אבינו לא רצה לשאת עוד אשה אחרת כי חשש לחילול השם, וכתב הביה"ל בתו"ד, "וכשנתבונן ע"ז הוא נסיון גדול אפשר גדול כהנסיון של עקידה, שהי' סבור שאבד כל הבטחותיו וכל יגיעותיו, נצטער בזה כ"ב שנים ולא רצה להתיר הנדר וסבל כ"ב הרבה שנים עבור זה". והוא הי' מפטיר אז בהתרגשות, "אינני מבין דבריו, וכי ניתן להעמיד כלל ישראל ושבטי קה שלא בדרך התורה, ואם סבר יעקב אבינו שאסור לו לעשות כן, מה נסיון הי' לו בזה והלא לא יצא ממנו כלום, דאטו אם יעשה שלא כהוגן יתכן להעמיד עי"כ שבטים וכלל ישראל". כזה הי' רבינו ז"ל בכל ישותו חפצו ומהותו, עד כי הפטירו אחריו שבעיני הסובבים הי' נדמה שאינו בר בחירה כלל, מגודל יראת ד' שבערה בקרבו.

עיבדא דלהלן אינו מש מזכרוני ולא סר מאיתי אף שעברו מאז עשרות בשנים: פעם בשב"ק לפנות בוקר הגיע לביהכנ"ס אחד מהעיר חברון והתיישב בירכתי ביהכנ"ס, בסוף חזרת הש"ץ של מוסף הבחין רבינו ז"ל ברובה המבצבץ מתחת לכסאו, רבינו ז"ל נכנס לסערת רגשות עצומה שאני לא ראיתי עוד כמוהו, והתחיל להסתובב בביהכנ"ס הלך ושוב בכמין ריצה, מיד כשגמר הש"ץ

קדיש תתקבל ניגש להלה ושאלו הזה שלך, משהשיב עלה שכן, התפרץ רבינו בכאב ובזעקה בסערה עצומה "שבת" "מוקצה", לא ניתן הי' להשקיטו, ההוא ניסה להצטדק שגר בחברון והגיע כאן לביה"ח עם אשתו היוולדת, אך רבינו בשלו "מי ביקש זאת ממך לגור בחברון", וכך חזר ושאל "שבת מוקצה" שבת מוקצה", וחזר להגבאי ושאלו הבחנת כבר מקודם שיש לו רובה, ההוא השיב שכן, מיד פתח עליו רבינו בגערה, "א"כ למה כבדת אותו בעלי' לס"ת, והלא מחלל שבת הוא", ויהי המקום לחרדת אלקים ויחרדו כל העם אשר במחנה. וסוף דבר הי' שהלה נתקף בכזו חרדה, שהסכים מיד להשאירו בביהכנ"ס עד צאת השבת ומאן דהוא התנדב לשמור ע"ז. מה אומר ומה אדבר, מי ששהה אז בביהכנ"ס לא יוכל לשכוח מחזה נורא ההוד שנגלינו אליו.

סיפר הגר"י קפלן שליט"א, כי רבינו החדיר בבניו כי עתון הוא דבר מאוס ביותר ושצריך לזוהר אף מנגוע בו, פעם בהיות אאמור"ר ז"ל ילד קטן פרץ הביתה בריצה ושאלו, דהיות ואשה מבוגרת ביקשה ממנו לעזור לה להרים משאה לביתה ותוך כדי הילוכו הבחין שמונת שם עיתון האם מותר להמשיך לעזור לה, רבינו ז"ל השיבו שאסור. והסביר רבינו, שילד המתעורר בדבר מה אסור לנו לצננו כי בזה תלוי כל

מאוד עינינו

הירא"ש שלו.

ווערן, דינה ביהרג ואל יעבור". והי' חוזר על מימרא זו, דיש ליזהר היטב מכל המצננים.

בן הי' חוזר על דברי החזו"א, "כי על אף שיש כל מיני דרגות בעבירות, מ"מ קאלט

במצותיו חפץ מאוד

ידוע ומפורסם בכל העולם גודל דקדוקו בקיום המצוות, והי' בזה יחיד הדור ממש, גם כל הדקדוקים במצוות שראה אצל מרן הרב זיע"א הי' הוא הראש והראשון להנחילו לציבור היראים, וממנו יתד ופינה לכל המדקדקים החרדים לדבר ד'.

רבינו ז"ל בגדלותו היתה לו בענין זה שלימות עצומה אשר על ידה זכה להגיע לרום דרגתו כאחד מן הגדולים שלא לפי דרגת דורינו כלל.

"ראשית חכמה יראת ד'", והיינו כי מרוב יראתו לא הי' לו שום הבנה היאך ניתן להקל ולעבור חלילה וחם על דקדוק קל שבקלים מהמפורש בש"ס ופוסקים וליהפך ח"ו לבעל מום או מחוסר אבר או לגרוע מכל לגברא קטילא, ואת זאת ראינו ביותר בשנותיו המאוחרות, כי על אף שהי' גאון ההסתרה מ"מ בעת שעזבוהו כוחותיו נבעו מצפוניו, והי' נאנח ואומר, "וכי מה

חפצי רק לקיים את השו"ע לכתחילה". בנוסף לזאת הי' מושלם בתורה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וע"כ הי' לו ברירות ובהירות עצומה בכל ענין שבש"ס עד להלכה למעשה. ובכן הי' גם בעל השפעה עצומה על כאו"א למלאות רצונו, היות וראו כולם שהוא יודע בברירות מה דעתו ומהו רצונו. מה גם שזכה לשמש חכמים, הן ממה שזכה לידבק בחיי חיותו של מרן הרב זיע"א, להתבונן בדרכיו ולהתחקות אחר תהלוכותיו. והן ממה שדרש וחקר תמיד על הליכותם בקודש של רבותיו הגדולים מרנן החזו"א והרב מבריסק זיע"א, וזכה לידבק עם הרבה ת"ח מתלמידיהם ובאי ביתם, וכמ"כ דבק בתורתם ולא החסיר מהם מאומה. עד כי בחזרו על אימרה או הנהגה משמם הרגישו כאילו בעל השמועה עומד לפניו, וראו כי כל דבר מזוקק ומזוכך אצלו הדק היטב. בנוסף הי' חכם הרזים ומבין דבר מתוך דבר, וע"כ ידע לדקדק

רצון אחרים מפני רצונך".

גם יש לציין כי כל המושג של התפשרות על קיום רצונו ית' לא הי' קיים כלל. והמבין יבין את העובדה שלפנינו: כי פעם ישב בבית הגר"ח גריינימן זצ"ל ונתאחרה השעה, וביקש להפסיק לתפילת מנחה, והציע לו הגר"ח שיתפלל ביחידות עם תפיליו של מרן החזו"א ז"ל, ולא רצה לשמוע על כך.

במז"ב זכור לכל סובביו, כמה יגיעות ועמל יגע בשנותיו האחרונות לקיים כל פרט קטן, ולא הסכים לסטות במקצת אפי' מהנהגה טובה שהיתה לו. לכל סובביו יש בזה עובדות לרוב, אך אציין מה ששמעתי ממנו פעם בעת שהותו בבית"ח וטרח ויגע להכין עצמו לתפילה בציבור, הצעתי לו שאולי יתפלל ביחידות בתואנה שהרי גם מרן ז"ל נהג כן. מיד השיב, "ריבטיג, ער האט גיקענט". כן הזכרתי לו פעם איזו הנהגה מהחזו"א והשיב מיד, "ער האט פארשטאנען ווי מי טוט דאס. ובאותן זמנים סיפר, כי שמע מיד אחר פטירת מרן הרב זיע"א כי היתה לו הנהגה טובה בלבישת סוג מסוים של כתונת ובתקופה האחרונה סבל עבור זאת יסורים גדולים, אך לא רצה בשו"א להחליפה במין אחר.].

עוד ראו אצלו, כי גם בענין שימוש חכמים צריך להתייגע הרבה להעמיד כל דבר על דיוקן ממש, והוא ברוחב ועומק עיונו

בענינים של הלכה למעשה, ודבר זה נבע מרוחב בינתו ועומק השגתו, שראה כבר בעת לימודו את היוצא לנו עם כל הנפק"מ וכל הדקדוקים, במעלה זו הי' ממש יחיד הדור. ומעל הכל הי' גבור בארי ולא הי' אצלו מושג של איני יכול, בכל שאלה או נדון עמד לנגד עיניו רק מהו הדין ומהו רצון השי"ת, ואת זה הי' שוקל בפלס לדעת מה לקרב ומה לרחק, כמה ואיך צריך לפעול בכל עשיי' ופעולה, אבל "איני יכול" לא הי' קיים אצלו. וזאת ידעו כל רואיו ומכיריו, כי אצלו לא הי' כלל מושג של אי אפשר.

מכל היקף מעלות אלו זכה להגיע לדרגות גבוהות בעבודת השי"ת וקיום המצוות בכל פרטיהן ודקדוקיהן, ולא שייד למנות כמה מצוות פרטיהן ודקדוקיהן נתפשטו בציבור על ידו. ואף כי הוא עצמו לא תבע מאחרים מאומה, בכל זאת נמשכו כולם אחריו, ע"י התלהבותו העצומה מכל דבר מצוה. לאחר קיום כל מצוה היתה מתפשטת נהרה על פניו וראו כולם את האדם המאושר עלי אדמות, ועי"כ סחף את ההמונים אחריו. ופעם שמעתי מאאמו"ר ז"ל, שהגר"ח ברים ז"ל הגדיר את נטילת לולב שלו, "ר' מענדל נעמט א צומח און מאכט פון דעם א חי".

עוד זכה למה שלא זכו אחרים, כמאמרם ז"ל "בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל

מאוד עינינו

והשגתו ידע לרדת לשרשן של שמועות ולנפותם בי"ג נפות לדעת האם ממקור קדוש יהלכון. זוכרני שפעם שניתי דבר הלכה ורציתי לתמכו על סמך הנהגה של החזו"א, מיד העיר, "והלא החסרת פרט קטן שמשנה את כל הדין". כ"ז הי' לימוד עצום עבורנו איך שצריך לדקדק בכל דבר, ולא ע"ה חסיד.

רבים בציבור זוכרים אותו מענין דקדוק המצוות שלו, אמת הוא שהי' בזה היחיד ומיוחד שבדור, בכל ד' חלקי שו"ע הנחיל משנה שלימה בכל הליכות חיים, וידעו כל סובביו כי כל תנועה קלה שלו צריכה תלמוד, כמ"כ החדיר בכל העולם הרבה דינים והנהגות ממה שראה בקודש אצל רבו מבריסק כגון אפיית מצות נמילת לולב וכדו'. אך הוא בעצמו הי' חוזר ואומר בשם מרן הרב, כי אביו הגר"ח הי' מושלם בכל

הענינים ורבים היו הסובבים ומקבלים ממנו בכל מיני דברים, אבל אך ורק אלו שזכו לידבק בתורתו זכו ונשאר מהם משהו, כי ללא תורה אין כלום. את זאת חזר ותבע מכאו"א, "הכל הכל הכל, ממש הכל, בטל ומבוטל בעבור לימוד התורה" והוא ז"ל זכה והשיג שלימות בכל הענינים ממש.

אף כשהיו עסוקים בדבר מצוה הי' דורש ותובע שלא יהא זאת על חשבון לימוד התורה, ואצלו גופא לא הי' זאת דבר חידוש כלל, כי לא הי' בנמצא שיחא בנסיעה ולא יעסוק בסוגיא עמוקה, או שישפשף מקלות המצות ולא יתרץ תוך כדי רשב"א מוקשה, כל מכיריו זכורים כי כך בדיוק הי'. אלא שגם מאיתנו דרש להשתלם בזה, והרבה פעמים כשראה שאיננו שייכים לזאת הי' גוער בנו, "מי ביקש זאת מידך שב ותלמד".

קדושתו ופרישותו

משחר טל ילדותו ניכרו בו גינוני קדושה, ואביו זצ"ל מסר נפשו ע"כ. אאמו"ר ז"ל הי' מספר בשם זקינו שאמר לו, שמרתי על אביך מכל משמר, מעולם לא הנחתי לו ליכנס לחנוני. ככה המשיך להתעלות

כל ימיו עלי חלדו, וכמדומה שמימי לא שמעתי נאנח ומתאונן כי אם על שני דברים, שמא נצטער משהו על ידו, וכן על מצב דורינו הירוד.

אף כי ה' חד עין וראה והבחין דברים ממרחקים, מ"מ ברחוב לא ה' מבחין בנו אף כשנעמדנו מולו ממש, ועד שלא שמע קולי לא הבחין בי.

מי לא יזכור, משך כמה שנים כשכל פסיעה לא היתה עבורו עניין של מה בכך, מ"מ הקיף דרך הילוכו לביהכ"נ ולא ה' מוכן לקצר דרכו, פן פן ייכשל ח"ו להביט תוך ביתו של אחר.

פעם סיפר לו מאן דהו דרגה עצומה בהתעלות על אחד מגדולי הת"ח בירושלם, ורבינו ז"ל לא הבין כלל את דבריו, ונענה לעומתו "והלא ה' ירושלימער איד".

פרישתו מתענוגי עוה"ז היתה בקצה הקיצוניות, מאידך לא ה' ניכר כלל שיש כאן איזה דרגה או מעלה מיוחדת. ולמשל בעניני אכילה, לא הכנים לפיו כמעט שום מאכל שבעולם ולא סמך עצמו על שום הכשר, והיינו יכולים למנות באצבעות הידים מיני מאכלים שיכולים ליכנס לפיו, אבל לא עשה מזה שום עסק כלל, לא ביקש מאומה ולא תבע כלום. כל מצות אכילה ה' אצלו כאיזה דבר עראי שאם לא יקיימנו לא יענש עבורו. ה' נכנס לביתו וחותר פרוסות תפוז ותוך כדי יושב ולומד וממשיך בסדר יומו כאילו סיים ארוחה דשנה. לנו כבני

משפחתו ה' כ"כ חדור בתוכנו שהוא אינו אוכל כלום שלא עלה בדעתנו שיש להכין דבר מה עבורו אם לעת שמחה או צידה לדרך וכיו"ב, כי בין כך הרי אינו אוכל מאומה.

גם בדבר הזה ה' גאון ההסתרה, כי על אף שידענו כולנו מפרישותו ושאינו בא לפיו שום דבר מאכל שנתעורר בו שום ספק שבעולם אפי' קל שבקלים, די ה' לו בספק כל דהו לדחותו לגמרי מעל שולחנו, ונלמשל אף סכין לפריסת לחם ה' מיוחד עבורו, ומעל הכל הרי לא סמך על שום הכשר כי אם מיני מאכלים מסוימים שהכינה זקנתנו הרבנית ע"ה, מ"מ לא תפס מקום כלל נושא זה, מעולם לא שמענו השאלה "וכי תאמרו מה נאכל", וע"כ לא הרגשנו בו כדבר יוצא דופן.

סיפר הגר"מ רוזנר שליט"א שאמר לו פעם שסיבת עישונו הרב היתה מחמת פרישותו מעניני אכילה.

עוד סיפר הנ"ל, כי בא לשאלו על כשרות הגבינה בעת שהתעורר שאלה בענין זה, וראה שרבינו ז"ל לא פשיטא לי' להתירו, שאלו א"כ האיך יאכל מר גבינה, והביט בו רבינו במין תמיהא וכי מהב"ת שאוכל גבינה ולבן, ונכמובן שלא אכלם אף מקודם השאלה.

צדקתו וטוב לבו

דאג לכל צרכי ומחסורי ואף שהה ליד מיטתי במשך היום, הי' זה בחינת רב שגלה שמגלין תלמידיו עמו, וישבו במשך היום כו"כ ממקורביו ולמדו בקולי קולות, עד שנהפך פרודור ביה"ח לישיבה של מעלה, יום אחד נכנס לחדרי והקניט בי בזה"ל, "היודע הנך למה אינך מרגיש בטוב, ווייל דו האלסט נישט ביים לערנען", אוי אוי כמה שמתגעגעים לתוכחת אוהב ופצעי מוסר שלו, הלא אהב אותנו כאהבת אב לבן יחיד ומיוחד, אהבה שאין דומה לה, ודאג לנו באמת ובתמים.

בן זכור לכולם שמעולם לא דחה את אלו שבאו להטרידו בסתם שאלות וכדו', אדרבה הי' מקרבן ודואג לכו"א, עדיין מונח בזכרוננו היטב בהתלווי אליו בבחרותי ואחד הטרידו בשאלות שהיו דומים בעיני כביצד מעשרין את המלח, והוא בטוב לבו הי' מנתח השאלה ומשיב ברוגע ובנחת במין שלוות הנפש שאין בדומה לה. הייתי אז רואה לנגד עיני את הענוותן כהלל שא"א להקניטו ולהוציאו משלוות נפשו בשפו"א.

מבל השנים שזכיתי לעמוד בצלו הנני זוכר רק שני פעמים שראיתיו מתרגש במין סערת נפש, פעם אחת כבר הזכרנו כשראה

אחד מדרכיו של הקב"ה מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון אף אתה חנון. מידת רחמנותו על כאו"א וכן השתתפותו בצערו של כאו"א ראו אצלו בחוש באופן מבהיל, כל מי שהכירו זוכר היטב את דיבורו הרחימאי ממש כאב לבן, וגם במידה זו ראו בו כמין סתירה, כי מחד גיסא הרי היתה יראת ד' בוערת בקרבו וראו עליו תמיד פחד ויראת ד', מאידך גיסא הקרין והשפיע רוגע ושמחה על כל סביביו. לא ימוש מזכרוננו בהלו נרו עלי ראשינו, כי על אף כל מה שגער ותבע מאיתנו כל מיני דרישות עצומות, אהבנו את קרבתו אהבה עזה, ובכל רגע בעת מצוא נשאבנו לעבר ביתו כדי לשהות בקרבו, כי השרה עלינו אהבה עצומה ורגיעה שאין דומה לה.

דאגתו ומסירותו עבור כאו"א מכל בני משפחתו הקרובים והרחוקים זכור בפי כולם כמי שאין לה אח ורע, כאו"א הרגיש שיש לו אב רחימאי הדואג לו באמת ובתמים לכל צרכיו ומחסוריו, הן ברוחניות והן בגשמיות, דחף כאו"א להתעלות בלימוד והשתתף בצערן בעת צרה חלילה.

זוכרני כשהיתי ילד בגיל עשר נחליתי ואושפזתי בביה"ח למשך שבוע, כמובן

מאוד עינינו

חילול שבת, ועוד פעם אחת שאכמ"ל. מלבד זאת אין זכור לי אפי' מקרה אחת מכל משך רבות של שעות ששהינו בצלו שיצא משלוות נפשו. ראינו אצלו הרבה עגמנ"פ, עיקרן מחמת השתתפותו בצערן של אחרים, או שמא פגע ח"ו במאן דהו. הוא בשלימותו בשלוות נפשו ללא זיו כל דהו.

סיפר לי פעם אאמו"ר ז"ל, כי פעם בילדותו בליל יוהכ"פ ישב עמו בביהכנ"ס ישועות יעקב, תוך כדי לימודו התמוטט יהודי גלמוד מניצולי השואה ולקחוהו לביה"ח הדסה ע"כ, מיד התחיל רבינו לחשב דרכיו שהרי אף אחד לא ישהה לצידו ומי יודע, פסק לעצמו ואמר לאאמו"ר ז"ל נלך לביה"ח, ככה צעדו לבדם בליל יוהכ"פ משך 3 שעות לדרוש בשלום יהודי עירי.

זכור היטב לקרוביו, איך שהי' לבו נשבר בקרבו ממש עד דכדוכה של נפש, בהשתתפות בצער קרוביו ומיודעיו. כמובן שבעת שמחה עלתה שמחתו עשרת מונים.

לא ימוש מקרב זכרוננו, העובדא שהי'

לפני כשלושים שנה ביו"ט הראשון של חג הסוכות, עת נטל בחור אחד את ד' מיניו ותוך כדי נטילתו נפל האתרוג מידו ונפסל, רגע כמימרא לקח עד שרבינו חזר לעצמו והרגיע את כל הסובבים, הרי לא קרה כלום וכי חסר כאן אתרוגים מהודרים. הוא בגדלותו מתחילתו ועד סופו, מי יוכל לשער בעצמו את רוב עמלו עד שזכה לאתרוג מהודר, והיא היתה משש חייו, והוא זה שהרגיע את כולם ואמר שאין לו שום קפידא והכל כשורה, מי שלא ראה זאת לא יבין מאומה.

מי לא זוכר את רוב כוחו מרצו ויגיעתו שהשקיע באפיית המצות, והי' מתחנן לפני קונו שלא תצא תקלה מתחת ידו, וכמה שש ושמה כשזכה למצותיו המהודרות, ואעפ"כ לא אכל מצות אלו משך כמה שנים, ולא ידע איש מאומה שמא יפגע מאן דהוא, זר לא יבין גודל תעצומות מידותיו בעובדא זו המעידה על הכלל כולו, וכל זאת מבלי להגות מילה מיותרת. בינו זאת.

מלבשתו ענוה

והאיכא אנא, וכי איזו ענוה היא זו, השיב הרב "נישט איך ווייס וואס ענוה איז, נישט איר ווייסט וואס ענוה איז, און נישט ר'

רבינו ז"ל הי' מספר שראה פעם איך שהרב מחרקוב שאל את מרן הרב זיע"א ביאור הגמ', משמת רבי במלה ענוה אר"י

מאוד עינינו

מתתי' [הגר"מ דייזס ג"כ נכח שם] ווייסט וואס ענוה איז". ורואים שענוה הוא ענין גדול ונשגב, אך לפי קוצר השגתינו הבנו מדבריו כי ענין ענוה הוא, מה שב"א צריך להשוות ולמדוד את עצמו אך ורק בו בעצמו וממה שהקב"ה תובע מאתו, ואין זולתו נוגע כלל אליו.

בוזה הי' הוא בעצמו, זולתו לא נגע אליו כלל ועיקר, הוא חי רק עם קונו. במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, אחר כל פרשת גדולתו הי' שפל ברך, לא כמי שעושה מעצמו עיני ענוה וגיוני קטנות. כי אצלו ראו בחוש דמקום הארון אינו מן המידה, והיינו שארון הקודש לא תפס מקום בעולם הגשמי, לא הי' שייך אצלו לא כבוד ולא כבודים לא הקנמות ולא פגיעות. היו מתביישים מפניו אם חשבו שפגעו בו וביקשו סליחתו ותוך כדי תפסו שפשוט אינו מבין במה המדובר. כל מכיריו יודעים היטב כי מעולם לא קיבל בזיונות באהבה, לא כלימות ולא השפלות, כי לא קיבל אותם כלל, לא נחשבו בעיניו מאומה, לא חלי ולא מרגיש כלום.

מאותו טעם גופא גם לא נפגעו ממנו, אף בעת שתבע ודרש מקרוביו וגער לעת הצורך. כי כמים פנים לפניו, ראו אצלו בחוש שאין ה"אני" תופס שום מקום בעולם.

בשנות נערותנו כאשר ידענו היטב שהננו נצבים לפני קדוש ד' מכובד, הקרין אצל כל סובביו דכבוד מדומה אינו כלום, עד כי לא הי' לנו שום נפק"מ אם כן מכבדים אותו או לא, דכי מאי נפק"מ היא זו.

זוכרני היטב כי בילדותי ראיתי פעם ברחוב בשב"ק פטשקויל נגדו ונפגעי מאוד, עליתי לביתו בסערה וסיפרתי זאת לזקנתי ע"ה, מה שאמר אז אין נוגע כעת, אבל זאת אוכל לומר בבירור כי יותר לא הי' לי שום נפק"מ אם יש פטשקויל נגדו או אין.

בכלל לא הי' אצלו מושג של קפידא, והי' חוזר ושונה אמרתו של החזו"א להגרמ"ל, "ביי מיר אין קראם איז פון דעם פראדוקט נישט פארהאנען".

מטבעי הי' בישן גדול, והוא בעצמו סיפר כי התביש מפני מרן ז"ל בצורה מבהילה, וחבריו דרשו מאתו שהוא מגזים, ולנו הי' נראה בבירור שגם זה נבע מגודל ענותנותו.

בשב"ק הי' לו קביעות עם הרבה צורבים לדבר בלימוד, מקודם לכן הי' לומד סדריו לעצמו ונערמה על שולחנו ערימה גדולה של ספרים, ראינו בתמידות מיד כשנשמעה הדפיקה הראשונה, איך שתופס בשני ידיו את כל ערימת הספרים ואין ריץ לחדר הפנימי להניחם שם, ורק אח"כ פנה לעבר

מאוד עינינו

הדלת. אאמו"ר ז"ל אמר לי שדבר זה נבע אצלו מביישנותו.

עמדנו נדהמים ומשתוממים לרגלי הביטול שלו לרבינו בעל האורח אפרים זיע"א, ה' חוזר ואומר תמיד בהתפעלות, שיש להשתומם איך שזכה ר' אפרים לחדש מעצמו כאלו חדושים לאמיתה של תורה, וכן ה' עומד ומשתומם איך שזכה להניח מסילות בכל הסוגיות ולכוון לקושיות האחרונים ודבריהם. ואמר שכל זאת לגודל דביקותו בתורה. וכך ה' שונה ואומר בכל עת מצוא, "ר' אפרים זוכה לחדש חידושים אמיתיים ולכוון לאמיתה של תורה".

מאותו טעם התבטל לפניו לגמרי, ועמד לפניו בכפיפות קומה ממש. אך זה לעומת זה, מי יוכל לתאר את ההתבטלות של הני תרי רעי אהובים האחד למשנהו, אשר בחייהם ובמותם לא נפרדו. ה' נראה כמי שמתוכחים ביניהם מי יוכל להתבטל יותר לחבירו.

אחרית ימיו

לא יאומן כי יסופר כמה נזדכך ספר תורה זה באחריו ימיו זיכוכ אחר זיכוכ, כדי להגיע אל בוראו נפש תמה ונקי', מפחד זה ידו כל הדווים, כי הלא סוף האדם לתת דו"ח לקונו, ואם צדיק זה אשר לא הניח לנו שום

זוכרני בשנת תש"ס הגיע לישיבה הגר"י מייזליש ז"ל לבקש חתימתו נגד גזירת נחל החרדי, נתועדו אז שלשתם יחד, וישבו האחד מול השני בכזו אימה ויראה, עד שכל אחד מהם חיכה והמתין למוצא פיו של השני. אשרי עין ראתה זאת.

חזר ואמר כ"פ, שכל פתיחת הישיבה השוותה בעיניו כדי להעמיד תלמידים אצל ר' אפרים. בינו זאת.

מי אינו זוכר איך שכולם השתוממו עליו, הוזהו האדם הגדול בענקים שכולם רועדים ממנו, מסתובב כאחד האדם ומאיר פנים לכולם. ולא הניח לעצמו שום גינונים, אף לגבי בני משפחתו.

שמענו מעת לימודו בישיבת מיר עם הגרמ"י לנרו זצ"ל והיו כולם ניגשים לדבר בלימוד, כי מעולם לא פצה פיו עד שהגרמ"י שאלו ובקשו לחוות דעתו.

הבנה בגדלותו ה' צריך כך להשלים את עצמו, והלא מפירורי עבירות שלו ה' ניתן לחטוף מצוות עבדינו. "מעולם לא שמענו אותו מצטער על שעבר על הלכה מסוימת או דקדוק או אפי' מנהג כ"ש, וכל צערו

הי' רק על עניני בין אדם לחבירו, שתבע מעצמו השנות שלא יכולנו כלל להבינן. ואם כל זאת הזדכך ונשא וסבל עבורנו את עוונותינו, וכמובן שהחי יתן אל לבו מה נורא מידת הדין.

לאחר פטירת הרבנית הצדקנית ע"ה שהחזיקה אותו ככתר ראשה, והעריכה אותו על נכון, נהגה בו כבוד כבס"ת, ולא אוכל לשכוח מחזה נורא ההוד, עת ישבה מן הצד כשלמד עמנו, והאזינה בשקיקה לכל הגה היוצאת מפיו, ספר תהילים מכסה פני' ומוזילה דמעות כמים. כך נהגה בקביעות, וכמה מוסר למדנו ממנה. ואף התמסרה אליו עם כל חולשתה לספק צרכיו ושיוכל למלאות כל רצוניו ומאוויו. מני אז נחלשו כוחותיו, ובפרט שלאחר כשנתיים מעת פטירתה נפל למשכב ונחלה במחלה קשה ל"ע, ואף לאחמ"כ כשקם ממיטת חוליו, ואמר לי אאמו"ר ז"ל שברור אצלו שפדאוהו בתפילות שבקעו אז רקיעים, מ"מ מאז הלכו כוחותיו ונחלשו.

עיקר צערו בתקופתו האחרונה, על שאין בכוחו לעמול ולעמוד על סוד תורתנו הקדושה, עדיין דוקר בליבנו כמדקרות חרב, בשמוע אותו פעם מביע צערו לפני אאמו"ר ז"ל בגנחו, "דו ווייסט דאך, איך האב אזוי ליב צו לערנען".

באותה תקופה שמעו מפיו כמ"פ "שצריך להזדכך כדי לזכות לשכנותו עם ר' אפרים".

אחר מאמרותיו שהי' שונה וחוזר בשם החזו"א זיע"א על מאמר התנא באבות: כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן ובתורה אתה עמל, אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ושאל החזו"א וכי מה הוצרך התנא להוסיף מילים אלו "אם אתה עושה כן" ולמה לא המשיך מיד בביאור הפסוק אשריך בעוה"ז וכו', וביאר שכונת התנא לשאול אותך "האסט פראבירט", תנסה ותיווכח שכל מי שעשה כן אשריו בעוה"ז וטוב לו לעוה"ב.

אבן זכו הני תרי רבותינו הקדושים נ"ע למצות מדותיהם, קיימו אלו מה שכתוב בזה, וע"כ זכו בזה העולם ליהנות מזיו השכינה, ולמסור נשמתם לפני בוראם בשלימות ונקיות.

מי יתן ונזכה ללמוד ולידבק קצת באורחות חייו, הלואי ויליץ טוב בעדינו בעולם העליון לתלמידיו וצאצאיו, ומה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש.

